

Rozdział 6

TEORIA PRODUKCJI

6.1. Funkcja czynników produkcji

Do prowadzenia działalności produkcyjnej przedsiębiorstwa potrzebne są określone zasoby produkcyjne, a mianowicie: praca (stanowiąca produkcyjne wykorzystanie siły roboczej), środki pracy i przedmioty pracy oraz technologia, a więc wiedza o tym, jak zasoby mogą być łączone w produkcyjny sposób.

Zasoby środków i przedmiotów pracy, znajdujące się w przedsiębiorstwie, nazywa się środkami rzeczowymi. W zależności od sposobu ich zużywania się i przenoszenia ich wartości na nowo wytwarzany produkt zalicza się je do środków trwałych lub obrotowych. **Środki trwałe** zużywają się stopniowo, w wielu cyklach produkcyjnych (maszyny, urządzenia techniczne, budynki, hale fabryczne, place budowlane itp.), stopniowo ich wartość przenosi się na wytwarzane produkty. Z kolei do rzeczowych **środków obrotowych** zalicza się wszelkiego rodzaju zapasy surowców oraz materiałów. Ich cechą charakterystyczną jest to, że zużywają się one w jednym cyklu produkcyjnym i cała ich wartość przenosi się na wytwarzany produkt.

Dla potrzeb dalszej analizy czynniki produkcji w przedsiębiorstwie podzielimy na **stałe i zmienne**. Podział ten z grubsza odpowiada powyższemu podziałowi zasobów produkcyjnych – na trwałe i obrotowe.

To, czy dany czynnik uważamy za stały czy zmienny, zależy od długości rozpatrywanego okresu. W krótkich okresach tylko niektóre czynniki mogą być zmienione, natomiast w okresach długich wszystkie czynniki mogą ulec zmianie.

Rozmiary produkcji są ograniczone ilością czynników produkcji, ponieważ właśnie czynniki produkcji składają się na jej wytworzenie. Szczegółowiej ujmując, na rozmiary produkcji wpływ mają:

- wielkość i struktura aparatu wytwórczego,

– rozm
– struk
– prac
Každy
możliwej d
asortyment
danych zas
zywa się z
Produk
produkcji.

Funk
żytych cz
rzonej pro

Matem

gdzie:

P –
 $x_1, \dots, x_n$

Różno
jących je
dla związ
prze
w przedsię

Wśró
analitycz
cja potęg

Jej na
teoretyczn
W kla

gdzie:

Y –
 K –

- rozmiary i struktura zatrudnienia oraz kwalifikacje pracowników,
- struktura maszynochłonności,
- pracochłonność poszczególnych wyrobów.

Każdy z wymienionych wyżej czynników produkcji wpływa na rozmiary możliwej do wytworzenia produkcji. Wielkość produkcji o określonej strukturze asortymentowej, którą przedsiębiorstwo może wytworzyć w danym czasie, przy danych zasobach produkcyjnych i przy ustalonych metodach wytwarzania, nazywa się zdolnością produkcyjną.

Produkcja jest funkcją zużycia czynników produkcji, co nosi nazwę funkcji produkcji.

Funkcja produkcji przedstawia zależność między wielkością zużytych czynników produkcji a osiągniętym efektem w postaci wytworzonej produkcji.

Matematycznie funkcję produkcji przedstawiamy następująco:

$$P = F(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$$

gdzie:

- P – wielkość produkcji (ujęta wartościowo),
- $x_1, \dots, x_n$ – wielkość poniesionych nakładów poszczególnych czynników wytwórczych (także ujęta wartościowo).

Różnorodność procesów produkcyjnych decyduje o różnorodności wyrażających je funkcji produkcji. To, jaki rodzaj funkcji produkcji lepiej odzwierciedla związku między produkcją a nakładami czynników wytwórczych, zależy przede wszystkim od rodzaju zależności technologiczno-ekonomicznych w przedsiębiorstwach.

Wśród dużej liczby spotykanych w literaturze ekonomicznej postaci analitycznych funkcji produkcji najczęściej wykorzystywana jest funkcja potęgowa **Cooba–Douglasa**.

Jej nazwa pochodzi od nazwisk dwóch naukowców, prowadzących prace teoretyczne i empiryczne w zakresie problematyki tej funkcji.

W klasycznej postaci funkcja Cooba–Douglasa zapisywana jest następująco:

$$Y = AK^\alpha \cdot L^\beta$$

gdzie:

- Y – wielkość produkcji,
- K – wielkość zaangażowanego kapitału,

- L – zatrudniona siła robocza (wielkość nakładów pracy),
 A, α, β – parametry oszacowane na podstawie materiału statystycznego.

Parametry A, α, β mierzą wpływ, jaki na wielkość produkcji wywierają odpowiednio: majątek produkcyjny (K) oraz praca (L), czyli jaki procent przyrostu produkcji przypada na 1% przyrostu danego czynnika wytwórczego.

Funkcja produkcji Cooba–Douglasa ma wiele zalet powodujących jej częste zastosowanie w praktyce, gdyż jej postać analityczna dopuszcza różne nieliniowe zależności wielkości produkcji od wielkości nakładów.

W badaniach mikroekonomicznych spotykamy się również z innymi postaciami funkcji produkcji. Zasady doboru i ich analiza są przedmiotem licznych opracowań ekonometrycznych.

W ekonomii ogół problemów technologicznych związanych z produkcją dóbr ujmowany jest w dwojaki sposób:

- w tzw. prawach wydajności proporcjonalnej i nieproporcjonalnej oraz
- w systemie krzywych jednakowego produktu.

6.2. Prawo wydajności nieproporcjonalnej

Przy danej, nie zmieniającej się w badanym czasie technice i technologii wytwarzania oraz organizacji procesu produkcji, a także przy danych niezmiennych zdolnościach wytwórczych przedsiębiorstwa produkcję można zwiększyć dzięki zatrudnieniu dodatkowych ilości zmiennych czynników wytwórczych. Jednakże przyrost produkcji będzie uzyskiwany tylko do czasu wyczerpania się zdolności produkcyjnych środków trwałych (maszyn, urządzeń, budynków). Po pełnym wykorzystaniu zdolności produkcyjnych przedsiębiorstwa dalszemu zwiększeniu nakładów czynników zmiennych nie będzie już towarzyszył żaden przyrost produkcji.

W statycznej analizie funkcji produkcji przyjmuje się *a priori* założenie, że kolejnym nakładom zmiennych czynników wytwórczych towarzyszą nieproporcjonalne zmiany w przyrostach produkcji. Tak sformułowaną prawidłowość często nazywa się **prawem nieproporcjonalnych przychodów**.

Prawo to zostało początkowo sformułowane w odniesieniu do rolnictwa przez fizjokratę francuskiego Anne Roberta Jacques'a Turgota (1727–1781), następnie było ono przedmiotem analizy Tomasza Malthusa (1766–1834) i wreszcie zostało rozwinięte przez Davida Ricardo (1772–1823).

Ricardów przyrost otrzymania jednakowej ziemi stał się przekroczeniem coraż m...

Tabela 6

Liczba n...

Objaśnienia
 Produkt g...
 duktu całk...
 produkcji j...

Prze...
 styczne...
 go prze...
 w grę c...
 Zak...

ściowe...
 każdy r...
 sztucz...
 ściami...
 komple...
 szybcie...
 Wy...
 niej kł...
 a mian...
 podsta...

Ricardo swoje spostrzeżenia sformułował następująco: powiększanie nakładów pracy i kapitału na danym obszarze ziemi powoduje coraz to mniejszy przyrost otrzymywanych wytworów, przypadających na każdą następującą po kolei, jednakową dążę nakładów. Innymi słowy, gdybyśmy na tej samej powierzchni ziemi stosowali coraz to większą ilość nawozów, zwiększali zatrudnienie, to po przekroczeniu pewnego progu nakładów, każda następna ich jednostka dawałaby coraz mniejszy przyrost produkcji (patrz tab. 6.1).

Tabela 6.1. Wydajność pracy (w jednostkach pszenicy) na 100 ha

Liczba robotników na 100 ha	Produkcja globalna na 100 ha	Przeciętna produkcja na 1 robotnika	Produkcja krańcowa na 1 robotnika
0	0	–	50
1	50	50	114
2	164	82	121
3	285	95	115
4	400	100	100
5	500	100	76
6	576	96	54
7	630	90	26
8	656	82	0
9	656	73	–16
10	640	64	

Objaśnienia:

Produkt globalny (całkowity) oznacza zbiór pszenicy ze 100 ha. Produkt przeciętny równy jest ilorazowi produktu całkowitego przez liczbę zatrudnionych pracowników. Produkt krańcowy stanowi zmianę rozmiarów produkcji globalnej, spowodowaną zatrudnieniem jeszcze jednego robotnika.

Przeanalizujmy to na konkretnym przykładzie, co da nam możliwość elastycznego posługiwania się zarówno metodą obliczenia, jak i metodą graficznego przedstawiania punktu, w którym następuje zmiana proporcji wchodzących w grę czynników wytwórczych.

Załóżmy, że istnieją dwa czynniki produkcji – ziemia i praca – oba jakościowo jednolite, występujące w produkcji np. pszenicy. Możemy przypuścić, że każdy robotnik rolny jest wyposażony w te same narzędzia, nasiona i nawozy sztuczne. Zmienną niezależną jest liczba robotników rolnych na 100 ha, wielkością stałą jest obszar ziemi. Dane zamieszczono w skróconej tabeli, aby nie komplikować analizy; niekompletność tych danych sprawia, że dochody maleją szybciej, niż to się dzieje w rzeczywistości, jednak nie osłabia to dowodu.

Wybrano powyżej przykład produkcji rolnej, ponieważ w odniesieniu do niej klasycy (a ściślej mówiąc D. Ricardo) uważali, że czynnik przyrodniczy, a mianowicie ziemia, jako dobro ograniczone w swych rozmiarach, stanowi podstawę zjawiska zmniejszającej się produktywności.

Ale zjawisko nieproporcjonalnego przychodu obserwujemy niezależnie od charakteru produkcji we wszystkich tych wypadkach, kiedy ilość niektórych czynników produkcji nie może być w przedsiębiorstwie powiększona, a technika produkcji nie ulega zmianie (czyli w krótkich okresach)²⁸.

Prawo nieproporcjonalnego przychodu (inaczej mówiąc prawo nieproporcjonalnej wydajności) można ogólnie sformułować w następujący sposób: jeżeli zwiększamy nakłady tylko niektórych czynników wytwórczych, potrzebnych do produkcji danego dobra, pozostawiając inne czynniki (stałe) w ilości nie zmienionej, to otrzymany produkt będzie wzrastał początkowo więcej niż proporcjonalnie, następnie proporcjonalnie i wreszcie mniej niż proporcjonalnie w stosunku do nakładów czynników zmiennych. W końcu, kiedy wysokość nakładów przekroczy określoną granicę, absolutna ilość otrzymanego produktu zacznie się zmniejszać.

Prawo to działa w warunkach statycznych w krótkich okresach (przy założeniu niezmiennych techniki i niezmienności zdolności produkcyjnych czynników stałych).

W teorii można badać zmiany w efekcie produkcyjnym zastosowania danego zmiennego czynnika produkcji (zwanym dalej jego produktywnością), zakładając, że nakład pozostałych czynników zmiennych jest stały. W praktyce takie zmiany nie występują. Przedsiębiorca, chcąc zwiększyć produkcję, musi jednocześnie zwiększyć nakłady wszystkich zmiennych czynników produkcji, oczywiście w proporcji wynikającej ze stosowanej technologii wytwarzania. Wtedy można mówić tylko o zmianach w łącznej produktywności czynników zmiennych w miarę zwiększania ich nakładów. Oznacza to, że zamiast rozpatrywać produktywność poszczególnych czynników zmiennych jako funkcję produkcji $P = F(x_1, \dots, x_n)$, przyjmujemy zależność: $P = f(x)$, gdzie P oznacza wielkość produkcji (ujęta wartościowo), a x oznacza łączną wielkość (kombinację) nakładów zmiennych czynników wytwórczych (także ujęta wartościowo).

Funkcję produkcji całkowitej możemy oznaczyć symbolem P . Przedstawia ją rysunek 6.1. Krzywą na tym rysunku nazywamy **krzywą produkcji (krzywa Knighta)**²⁹.

²⁸ W odniesieniu do działalności przemysłowej prawo nieproporcjonalnego przychodu zostało opracowane i uogólnione w stosunku do innych dziedzin działalności przez Jamesa Stuarta Milla (1773–1836), ekonomistę angielskiego, czołowego przedstawiciela wczesnego liberalizmu, bliskiego przyjaciela Davida Ricarda.

²⁹ Frank Hyneman Knight, ekonomista amerykański, przedstawiciel neoklasycznej szkoły w ekonomii (XIX/XX w.). W swoich pracach zajmował się szczególnie teorią kapitału oraz teorią zysku przedsiębiorcy.

Krz
czynnik

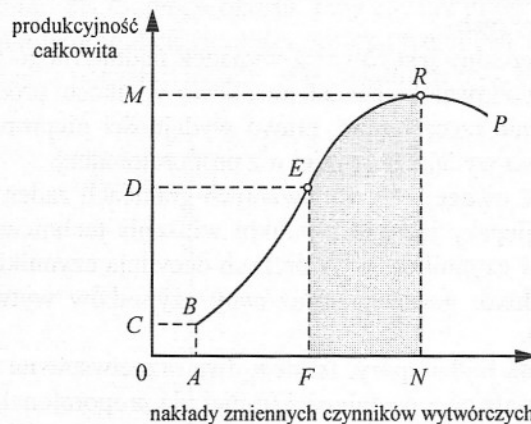
Długo
produkcji
nych, rów
produkcji
odcięta 0
nieczny
wizować
zwała na
cza rząd
mum pro

Przeb
Gdy nakł
ności wię
czynników
skutek co
Przy
prawo wy
na osi rz

Krzywa produkcji obrazuje związek między nakładami zmiennych czynników wytwórczych a wielkością produkcji.

Długość odcinka OM (rzędna punktu R) przedstawia maksymalną wielkość produkcji, możliwą do osiągnięcia przy łącznych nakładach czynników zmiennych, równych długości odcinka ON (odcięta punktu R). Zauważmy, że krzywa produkcji nie wychodzi z początku układu współrzędnych, lecz z punktu B . Jego odcięta OA oznacza minimalny nakład zmiennych czynników produkcji, konieczny do rozpoczęcia produkcji. Nakład mniejszy od OA nie może „zaktywizować” całej masy czynnika stałego. Nakład czynników zmiennych OA pozwala na uzyskanie minimalnej (początkowej) produkcji, której wielkość oznacza rzędna punktu B , tj. OC . Punkt B wyznacza techniczno-ekonomiczne minimum produkcji w danym przedsiębiorstwie.

Rys. 6.1. Krzywa produkcji przy działaniu prawa wydajności nieproporcjonalnej

Przebieg krzywej P ilustruje działanie prawa wydajności nieproporcjonalnej. Gdy nakłady rosną w granicach od A do F , działa w tym wypadku prawo wydajności więcej niż proporcjonalnej: każdy kolejny przyrost nakładów zmiennych czynników wytwórczych powoduje większy (rosnący) przyrost produkcji, na skutek coraz pełniejszego wykorzystania istniejącego czynnika stałego.

Przy odpowiednio wielkim nakładzie czynników zmiennych zacznie działać prawo wydajności mniej niż proporcjonalnej (odcinek ER , w przedziale DM na osi rzędnych), produkcja rośnie wolniej niż nakłady zmiennych czynników

produkcji. Jako czynnik hamujący będzie działał fakt, że czynnik stały nie zmienia się (= *constans*).

Przy pewnej wielkości nakładu ON otrzymujemy maksimum tego, co przy danym poziomie techniczno-organizacyjnym w ogóle może być otrzymane, pod warunkiem pozostawienia bez zmiany czynnika stałego. Nastąpi moment, w którym dalsze zwiększanie nakładów czynników zmiennych spowoduje absolutny spadek wielkości produkcji. Punkt R na krzywej produkcji wyznacza górny kres jej wzrostu, a punkt E , oddzielający obie części krzywej P , jest punktem jej przegięcia.

Praktyczne znaczenie na krzywej produkcji ma jedynie odcinek ER (tzn. realny odcinek krzywej produkcji), ilustrujący działanie prawa wydajności mniej niż proporcjonalnej. Żadne przedsiębiorstwo nie zatrzyma się w obrębie wydajności rosnącej więcej niż proporcjonalnie, ponieważ zwiększenie w tym wypadku nakładów czynników zmiennych obniża przeciętne koszty produkcji (tzn. przypadające na jednostkę wytworzonego produktu) przy każdym stosunku cen czynników wytwórczych.

Praktycznie nierealny jest również wypadek nadmiernego zużycia czynnika zmiennego, co powodowałoby spadek absolutnej wielkości produkcji.

Tak więc, realnie rzecz biorąc, prawo wydajności nieproporcjonalnej przekształca się w prawo wydajności mniej niż proporcjonalnej.

Należy zwrócić uwagę, że w omawianych granicach żaden nakład nie może być uznany za najlepszy jedynie z punktu widzenia technicznego. O wyborze wielkości nakładów czynników wytwórczych decydują czynniki rynkowe, a mianowicie cena produktu gotowego oraz ceny czynników wytwórczych (będzie o tym mowa dalej).

Krzywa Knighta budzi spory. Istnieją dwa przeciwstawne obozy różnie komentujące prawo malejącej wydajności (mniej niż proporcjonalnej). Przeciwnicy prawa malejącej wydajności mówią, że wraz z rozwojem sił wytwórczych wydajność czynników produkcji nie maleje, lecz rośnie. Należy w tym miejscu przyznać im rację, ale trzeba pamiętać o założeniach, przy których prawo to działa. Prawo wydajności malejącej jest krótkookresowe i statyczne, zakłada niezmiennosć techniki. Mówi ono, jak będzie kształtowała się wielkość produkcji, gdy będziemy zmieniali kombinację czynników wytwórczych przy danej technice. Natomiast nie zajmuje się odpowiedzią na pytanie, co będzie się działo z wielkością produkcji, gdy technika będzie zmienna, czyli nie interesuje się dynamiką, lecz statyką.

6.3. Prawo wydajności proporcjonalnej

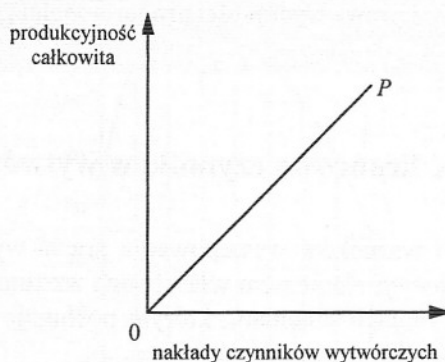
Działa ono wówczas, gdy występuje zmienność wszystkich czynników wytwórczych, i stałych i zmiennych. Realnie rzecz biorąc, może to nastąpić tylko w długim okresie.

Prawo wydajności proporcjonalnej mówi, że proporcjonalnie do przyrostu nakładów czynników wytwórczych następuje również przyrost całkowitej produkcji w takim samym stopniu.

Prawo wydajności proporcjonalnej występuje dość rzadko, a mianowicie przy projektowaniu nowych zakładów, gdzie dowolnie można zwiększać nakłady czynników produkcji, podczas gdy jest to utrudnione, a czasem i niemożliwe w zakładach już istniejących.

Krzywa produkcji dla długiego okresu, przy założeniu dowolnej zmienności wszystkich czynników produkcji i stałości postępu technicznego, ma kształt linii prostej, wychodzącej z początku układu współrzędnych (rys. 6.2).

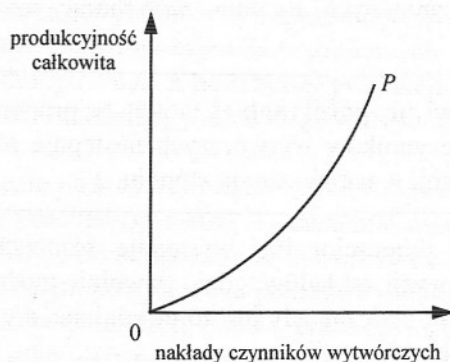

Rys. 6.2. Krzywa produkcji przy działaniu prawa wydajności proporcjonalnej

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że założenie stałości postępu technicznego dla długiego okresu jest czystą spekulacją teoretyczną. W gruncie rzeczy, w długim okresie dysponujemy szeregiem możliwych technik produkcji o różnym stopniu wydajności: mamy nie jedną, ale szereg „krzywych produkcji”, biegnących pod tym większym kątem nachylenia do osi czynników wytwórczych, im wyższy jest stopień wydajności danej techniki. Toteż długookresowa krzywa produkcji, uwzględniająca dokonujący się postęp techniki, będzie

miała inny kształt, zbieżny z działaniem prawa wydajności bardziej niż proporcjonalnej (jak na rys. 6.1 przedział *BE*) – zwiększenie nakładów czynnika produkcji o jednostkę spowoduje wzrost produkcji o więcej niż jednostkę (rys. 6.3).

Rys. 6.3. Długookresowa krzywa produkcji

Przedstaw istotę działania prawa wydajności proporcjonalnej i nieproporcjonalnej.

6.4. Produkcyjność krańcowa czynników wytwórczych

Określenie granic i warunków występowania prawa wydajności nieproporcjonalnej jest podstawowym elementem właściwego zrozumienia analizy działania przedsiębiorstw w ramach schematu, którym posługuje się **rachunek marginalny**.

Użycie metody marginalnej wiąże się z charakterystycznym sposobem ujmowania głównych problemów działalności ekonomicznej jako problemów maksymalizacji lub minimalizacji. Zakłada się, że badana jednostka gospodarująca – przedsiębiorstwo – dąży do maksymalizacji efektu osiąganego z danych nakładów lub do minimalizacji nakładów ponoszonych dla osiągnięcia danego efektu. Na przykład celem może być minimalizacja kosztów danej produkcji, maksymalizacja produkcji osiąganego z danych nakładów, maksymalizacja zysku itp.

Z każdej funkcji produkcji można wyprowadzić funkcję produkcyjności krańcowej danego czynnika wytwórczego.

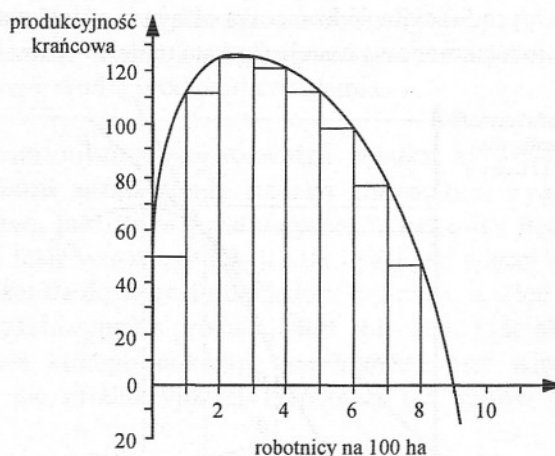
Produkcyjność krańcową można określić jako zmianę rozmiarów produkcji całkowitej, spowodowaną przez zwiększenie nakładów odpowiedniego czynnika wytwórczego o jednostkę.

Produkt uzyskany przez zatrudnienie krańcowej jednostki danego czynnika nazywamy **produktem krańcowym**.

Wróćmy do danych zawartych w tabeli 6.1. Ostatnia jej kolumna zawiera produkt krańcowy przypadający na jednego robotnika na 100 ha ziemi. W miarę jak liczba robotników zwiększa się, krańcowa wydajność pracy najpierw rośnie, potem spada. Krańcowa wydajność osiąga swe maksimum, tj. 121 jednostek pszenicy wtedy, gdy na 100 ha pracują trzech robotnicy. Nie jest to zupełnie poprawne, gdy mówimy, że dodatkowych 115 jednostek zawdzięczamy czwartemu robotnikowi, ponieważ z definicji wynika, że czwarty robotnik ma taką samą wydajność jak każdy z pozostałych. 115 jednostek stanowi krańcową wydajność pracy na 100 ha, gdy zatrudnionych jest 4 robotników.

Krańcowa wydajność, otrzymana na podstawie danych zawartych w tabeli 6.1, jest przedstawiona na rysunku 6.4.

Rys. 6.4. Funkcja produkcyjności krańcowej

Każdy prostokąt na wykresie przedstawia produkcję krańcową przy zatrudnieniu n -tego robotnika. Przez połączenie wierzchołków prostokątów otrzymujemy wygładzony wykres, przedstawiający funkcję produkcyjności krańcowej. Produkcja globalna stanowi sumę produkcji krańcowych.

Uogólniając przedstawioną powyżej analizę, produktywność krańcową możemy zdefiniować następująco: produktywnością krańcową czynnika wytwórczego x nazywamy granicę, do której dąży stosunek przyrostu produkcji całkowitej do przyrostu nakładów tegoż czynnika, jeżeli ten ostatni dąży do zera, a wielkość nakładów wszystkich innych czynników pozostaje bez zmiany ($\frac{\Delta P}{\Delta x}$).

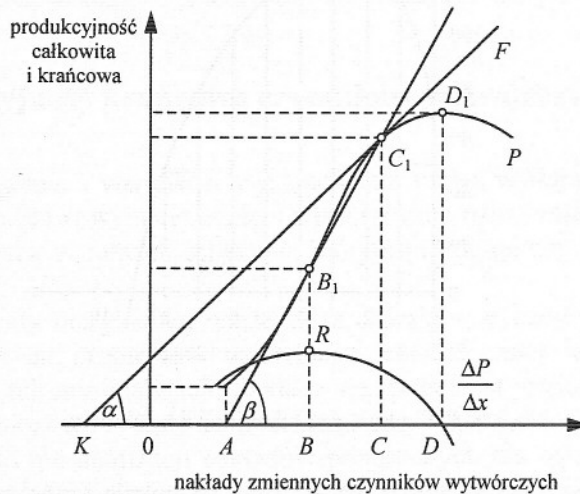
Miarą geometryczną produktywności krańcowej jest tg kąta utworzonego przez oś odciętych i półprostą, styczną do krzywej produktu całkowitego w danym punkcie (rys. 6.5).

Nachylenie tej stycznej do krzywej produktu całkowitego mierzy produktywność krańcową w punkcie C_1 .

$$\frac{\Delta P}{\Delta x} = \operatorname{tg} \angle FKC = \frac{C_1C}{KC}$$

Produktywność krańcowa czynników zmiennych (czynnika zmiennego) rośnie do punktu B_1 , w którym następuje przegięcie krzywej produkcji (tg kąta rośnie). W punkcie B_1 produktywność krańcowa osiąga swe maksimum; od punktu B_1 do D_1 produktywność krańcowa maleje (tg kąta maleje – patrz rys. 6.5).

Rys. 6.5. Krzywa produktywności krańcowej czynników wytwórczych

W granicach tzw. **realnego odcinka** krzywej produkcji produktywność krańcowa czynnika wytwórczego x maleje wraz ze zwiększeniem nakładu tego

czynnika (od B do D). Jest to tak zwane prawo malejącej krańcowej produktywności czynników wytwórczych. Chodzi bowiem o to, że na przykład przy bardzo wielkich nakładach pracy nastąpi wreszcie moment, kiedy dodatkowa ilość pracy przy stałej ilości narzędzi i ziemi nie będzie w stanie zwiększyć wielkości produkcji (czynniki produkcji znajdują się w coraz to mniej korzystnych warunkach i zaczną sobie przeszkadzać – w sytuacji np., gdy za dużo ludzi będzie przypadać na jednostkę ziemi czy inwentarza).

I wreszcie może dojść do tego, że produktywność krańcowa czynnika wytwórczego spadnie do zera (w punkcie D , a więc w punkcie, w którym produkcja całkowita osiągnie swe maksimum – byłaby to styczna równoległa do osi odciętych). W szczególnych wypadkach może okazać się ona nawet ujemna, jeżeli dodatkowe nakłady czynnika wytwórczego zmniejszają ogólną sumę otrzymanej produkcji.

Wniosek: kształt krzywej produkcji ilustruje zmiany produktywności krańcowej kolejnego, angażowanego czynnika wytwórczego (rys. 6.5).

Z analizy empirycznej wynika, że prawo malejącej produktywności krańcowej działa niezależnie od tego, czy zmieniającym się czynnikiem wytwórczym jest praca, rzeczowe środki produkcji czy ziemia.

Z przeprowadzonych wyżej rozważań wynika, że **przedsiębiorca będzie powiększał zatrudnienie danego zmiennego czynnika produkcji tak długo, jak długo produktywność krańcowa będzie rosła**, ponieważ w tej fazie wzrost produkcji całkowitej jest więcej niż proporcjonalny w stosunku do wzrostu nakładów czynnika, a więc zatrudnienie większej ilości czynnika produkcji jest opłacalne. Odcinkiem krzywej, w zakresie którego dokonuje się wyboru, jest więc odcinek zmniejszającej się produktywności krańcowej (na prawo od punktu optimum – R).

Przedsiębiorcy opłaca się zwiększać zatrudnienie czynnika produkcji tylko do punktu zrównania się jego krańcowej produktywności z jego ceną. Przekroczenie tego punktu oznacza, że przyrost kosztów produkcji byłby większy od przyrostu wartości produkcji.

Jakie znaczenie dla producenta ma znajomość produktywności krańcowej czynników (czynnika) wytwórczych?

6.5. Produkcyjność przeciętna czynników wytwórczych

Produkcyjność przeciętna jest miarą efektu produkcyjnego, przypadającego na jednostkę nakładów danego czynnika wytwórczego.

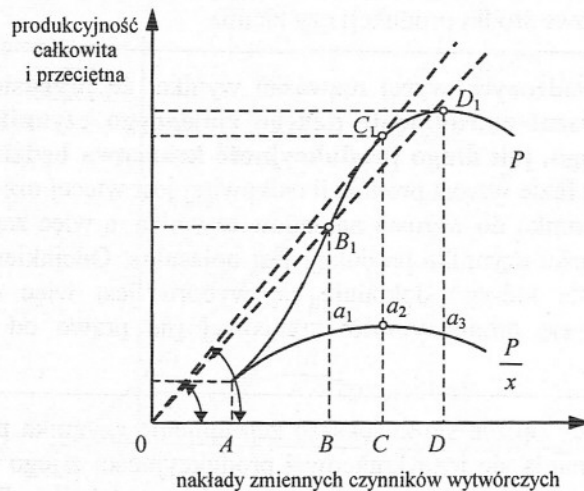

Inaczej ujmując, jest to iloraz wielkości produkcji całkowitej przez wielkość nakładów uczestniczącego w produkcji danego czynnika wytwórczego ($\frac{P}{x}$ – wyrażone wartościowo).

Geometryczną miarą produkcyjności przeciętnej jest tg kąta utworzonego przez oś odciętych i półprostą łączącą odpowiednie punkty na krzywej produkcji, wychodzącą z początku układu współrzędnych (rys. 6.6).

Miarą produkcyjności przeciętnej czynnika wytwórczego o wielkości OB będzie $\text{tg} \angle B_1OB$, natomiast produkcyjność przeciętna w punkcie C_1 będzie równa $\text{tg} \angle C_1OC$.

Rys. 6.6. Krzywa produkcyjności przeciętnej czynników wytwórczych

Produkcyjność przeciętna osiąga swe maksimum, gdy półprosta wyprowadzona z początku układu współrzędnych jest styczna do krzywej produkcji – na rysunku 6.6 punkt C_1 , któremu odpowiada największy z możliwych $\text{tg} \angle C_1OC$

(odcine
twórcz
cyjność
(spekul
Jeż
kolejne
ciętej.
Poc
nieprop
między
w czter

Twier
Ge
jest wi

Do
tym osi
Mia
odciety
Nat
rzone z
nieważ
większy

(odcinek Ca_2). Od tego punktu przy zwiększaniu nakładów czynnika wytwórczego poza wielkość $0C$ produktywność przeciętna będzie maleć. Produkcyjność przeciętna osiągnie zero, gdy produktywność całkowita będzie zerowa (spekulacja teoretyczna).

Jeżeli obliczy się dostateczną ilość przeciętnych produktów, można połączyć kolejne punkty a_1, a_2, a_3 itd. i otrzymamy ciągłą krzywą produktywności przeciętnej, jak to uczyniono na rysunku 6.6.

Podsumowując przeprowadzoną wyżej analizę, dotyczącą prawa wydajności nieproporcjonalnej, należy wskazać na pewne związki i zależności zachodzące między produktywnością całkowitą, przeciętną i krańcową. Ujmujemy je poniżej w cztery twierdzenia.

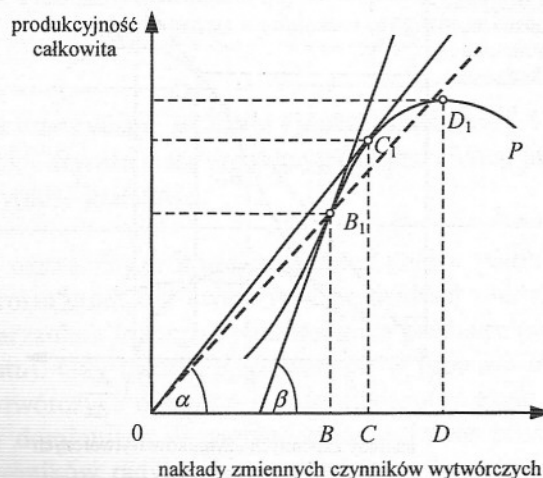
Twierdzenie 1

Gdy produktywność przeciętna wzrasta, produktywność krańcowa jest większa od przeciętnej (rys. 6.7).

Do C jednostek wytwórczych produktywność przeciętna wzrasta (w punkcie tym osiąga swe maksimum).

Miarą produktywności przeciętnej dla punktu B_1 jest kąt α , utworzony z osią odciętych przez półprostą $0B_1$, wychodzącą z początku układu współrzędnych.

Natomiast miarą produktywności krańcowej dla punktu B_1 jest kąt β , utworzony z osią odciętych przez styczną do krzywej produkcji w punkcie B_1 . Ponieważ kąt β jest większy od kąta α aż do punktu C_1 , produkt krańcowy jest większy od produktu przeciętnego aż do punktu C_1 .

Rys. 6.7. Zależności między produktywnością przeciętną i krańcową

Twierdzenie 2

Gdy produktywność przeciętna zmniejsza się, produktywność krańcowa jest mniejsza od przeciętnej (rys. 6.8).

Twierdzenie 3

Gdy produktywność przeciętna osiąga maksimum, produktywność krańcowa równa się produktywności przeciętnej (punkt Q na rys. 6.8).

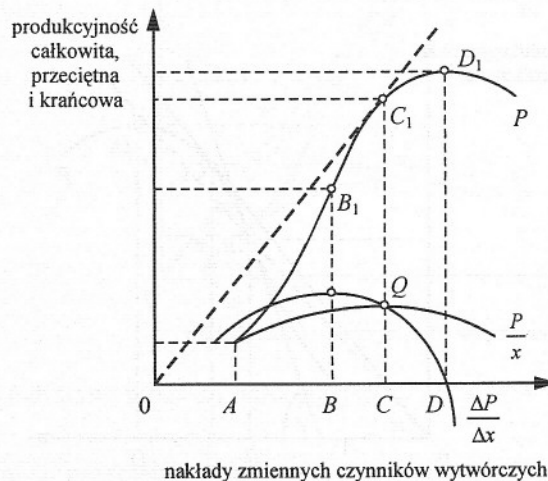
Twierdzenie 4

Produkcja całkowita jest sumą kolejnych produkcji krańcowych.

Na rysunku 6.8 widać więc wyraźnie, że:

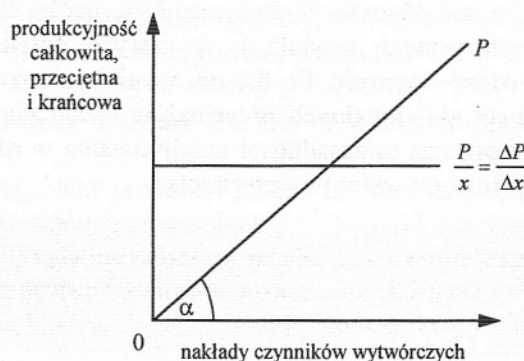
- funkcja produktywności krańcowej szybciej rośnie i szybciej maleje niż funkcja produktywności przeciętnej;
- funkcja produktywności krańcowej wcześniej osiąga swe maksimum niż funkcja produktywności przeciętnej;
- produktywność krańcowa osiąga zero, gdy produkcja całkowita osiąga swe maksimum.

Rys. 6.8. Zależności między produktywnością całkowitą, przeciętną i krańcową

Powyższe rozważania dotyczyły kształtowania się produktywności całkowitej, krańcowej i przeciętnej przy działaniu prawa wydajności nieproporcjonalnej.

W warunkach, gdy działa **prawo wydajności proporcjonalnej**, produktywność krańcowa kolejnych nakładów czynników zmiennych, jak również produktywność przeciętna jest stała w całym przedziale od minimum do maksimum całkowitej produkcji. Czyli **produktywność przeciętna jest równa produktywności krańcowej przy każdym nakładzie czynników wytwórczych** (rys. 6.9). Krzywe produktu krańcowego i przeciętnego są w tym wypadku liniami prostymi, równoległymi do osi odciętych. Jak pamiętamy, w warunkach działania prawa wydajności proporcjonalnej krzywa produkcji całkowitej jest linią prostą, wychodzącą z początku układu współrzędnych, co oznacza, że produkt całkowity rośnie proporcjonalnie do wielkości nakładów czynników wytwórczych.

Rys. 6.9. Produkcyjność całkowita, przeciętna i krańcowa w warunkach działania prawa wydajności proporcjonalnej

Miarą geometryczną produktywności krańcowej i przeciętnej jest $\text{tg } \alpha$, który wyraża stałą produktywność przeciętną, jak i równą jej stałą produktywność krańcową.

Na koniec rozważanych wyżej zagadnień należy podkreślić, że nieproporcjonalność wzrostu produkcji uwidacznia się bardziej wtedy, gdy mamy do czynienia z wytwarzaniem jednego i jednorodnego produktu (np. energii elektrycznej czy cementu). Gdy liczbę zaangażowanych w procesie produkcji zmiennych czynników wytwórczych ograniczymy do kilku, przy czym jeden z nich będzie odgrywał rolę dominującą, wzajemne oddziaływanie produktywności różnych zmiennych czynników radykalnie się zmniejsza. Odpadają wtedy także dodatkowe czynniki (np. zmienność asortymentu, długość serii itp.), które w przypad-

ku produkcji wieloasortymentowej wpływają na produktywność czynników zmiennych. Te dodatkowe czynniki same występują *de facto* w charakterze czynników produkcji. W produkcji niejednorodnej (wieloasortymentowej) rola ich jest niezmiernie ważna. Badania empiryczne wykazały, że na produktywność zmiennych czynników produkcji ma wpływ nie tylko zwiększanie ich nakładów, ale również manipulowanie zmianami w asortymencie produkcji, w długości serii wytwarzanych różnych produktów finalnych itp. W takich przypadkach produktywność krańcowa zastosowanych czynników zmiennych może okazać się stała. W większości wypadków (w praktyce przeważa bowiem produkcja wieloasortymentowa, a nie jednoasortymentowa) dominują w krótkich okresach takie stany, jakie zostały przedstawione na rysunku 6.9.

Nie należy sądzić, że wyniki tych badań obalają zasadność analiz teoretycznych, opartych na założeniu działania prawa nieproporcjonalnych przychodów. Po pierwsze, wyniki te nie odnoszą się do sytuacji szczególnych (produkcja jednego i zarazem jednorodnego produktu), w których działanie tego prawa w krótkim okresie widać wyraźnie. Po drugie, wyniki te pozwalają na stwierdzenie, że prawo nieproporcjonalnych przychodów wcale nie obowiązuje powszechnie, ale nie zaprzecza to zasadności przyjmowania w rozważaniach czysto teoretycznych, że ma ono walor powszechności.

Jakie związki i zależności występują między produktywnością całkowitą, przeciętną i krańcową przy działaniu prawa wydajności nieproporcjonalnej oraz wydajności proporcjonalnej?

6.6. Łączenie, dobór i substytucja czynników produkcji

Rozmiary produkcji danego przedsiębiorstwa zależą od wielu czynników ekonomicznych i technicznych. **Czynniki ekonomiczne** zależne są od sytuacji finansowej przedsiębiorcy, czyli od kapitałów, jakimi on rozporządza i jakie może wyłożyć; **czynniki techniczne** związane są z typem produkcji, który po części wyznacza najdogodniejsze rozmiary przedsiębiorstwa.

Czynniki techniczne i ekonomiczne splatają się ze sobą, ale jest rzeczą jasną, że produkcja jest zawsze zagadnieniem ekonomicznym i spośród wszystkich kombinacji możliwych technicznie przedsiębiorca wybierze tę, która jest najdogodniejsza z punktu widzenia ekonomicznego, a więc najefektywniejsza.

Określone przedsiębiorstwo, po ustaleniu jego rozmiarów, będzie dokonywać różnej **kombinacji** czynników wytwórczych biorących udział w produkcji, wybierając taką kombinację, która pociąga za sobą możliwie najmniejszy koszt.

Na
cyjność
go wyt
Naj
bowien
które n
między
biorstw
Naj
nych w
przedsi
Dru
symaln
wytwór
jest wsp
Na
nia:
1.
ków p
2.
wzgle
dują v
czynni

6.6.1. I

Zas
rzania,
produkt
cji prod
Zal
czych I
efekt ty
wane w
kość pr

³⁰ Na
ce albo z
które moy

Na decyzję wyboru wpływa więc nie zawsze tylko **wydajność** (produkcyjność) danego czynnika wytwórczego (łopata *versus* maszyna), ale i **koszt** jego wytworzenia, czyli ogólnie mówiąc ceny różnych czynników wytwórczych.

Najkorzystniejsza kombinacja nie jest czymś stałym i niezmiennym, zależy bowiem od cen, które na rynku uzyskują różne czynniki produkcji, od zmian, które następują w procesach technologicznych i w ten sposób zmieniają stosunki między różnymi technicznymi składnikami produkcji, i od rozmiarów przedsiębiorstwa.

Najkorzystniejsza kombinacja czynników produkcji zależy też od szczególnych warunków, w jakich znajduje się przedsiębiorstwo, a które w zależności od przedsiębiorstwa mogą być różne³⁰.

Drugi aspekt problemu polega na tym, że nie istnieją metody produkcji maksymalnie wykorzystujące wszystkie czynniki produkcji. Poszczególne czynniki wytwórcze mogą być optymalnie wykorzystane tylko wtedy, gdy każdy z nich jest wspierany przez pozostałe czynniki produkcji, w różnym stopniu.

Na tej podstawie możemy sformułować następujące spostrzeżenia:

1. Jednakowy efekt produkcji można uzyskać przy użyciu czynników produkcji w różnych proporcjach.
2. Czynniki produkcji w określony sposób i do pewnych granic są względem siebie substytucyjne (wzajemnie się zastępują), o czym decydują warunki techniczne produkcji oraz warunki rynkowe (ceny tych czynników).

6.6.1. Krzywe jednakowego produktu (izokwanty)

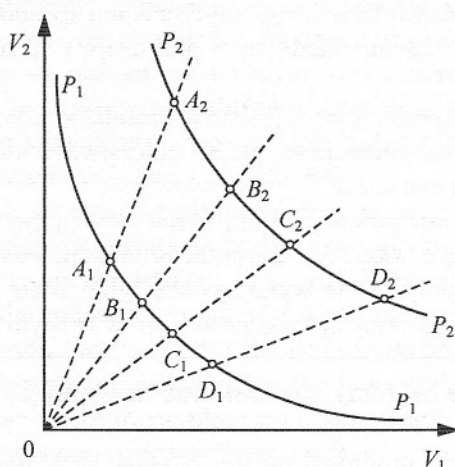
Zasady kombinacji czynników wytwórczych, czyli wyboru metody wytwarzania, mogą być przeanalizowane za pomocą systemu krzywych jednakowego produktu (izokwanty), które są nowym sposobem przedstawienia poznanej funkcji produkcji.

Założenie: produkcja dobra P wymaga tylko dwóch czynników wytwórczych V_1 i V_2 , które są w stosunku do siebie **komplementarne** (dają pożądaną efekt tylko w zastosowaniu łącznym) i **substytucyjne** (tzn. mogą być kombinowane w różnych proporcjach). Efektem tych kombinacji jest jednakowa wielkość produktu P .

³⁰ Na przykład w danej miejscowości mogą się znajdować w pobliżu przedsiębiorstwa surowce albo źródła energii, lub też wyspecjalizowana kadra albo inne jeszcze pomyślane okoliczności, które mogą nie występować w innych miejscowościach.

Tak więc jeden i ten sam produkt można osiągnąć przy różnym zestawie dwóch czynników (w mniejszej ilości V_1 , w większej V_2 lub odwrotnie). Jeśli połączymy te punkty na wykresie, otrzymamy krzywą jednakowego produktu (inaczej zwaną krzywą obojętności producenta) – rys. 6.10.

Rys. 6.10. Krzywe jednakowego produktu

Krzywa jednakowego produktu (izokwanta) przedstawia, jakie są możliwe kombinacje różnych czynników wytwórczych przy założeniu niezmienności wielkości produkcji (o ile te czynniki są w stosunku do siebie komplementarne i substytucyjne).

Każda następną krzywą jednakowego produktu (położoną na prawo od krzywej wyjściowej) ilustruje kombinacje czynników wytwórczych zapewniające odpowiednio większe ilości produktu P (a na lewo – mniejsze).

Mając jedną krzywą jednakowego produktu (P_1P_1), możemy wykreślić cały system tych krzywych.

Jeśli chcemy uzyskać podwójne ilości produktu, odkładamy odcinki na półprostyach wychodzących z początku układu tak, aby:

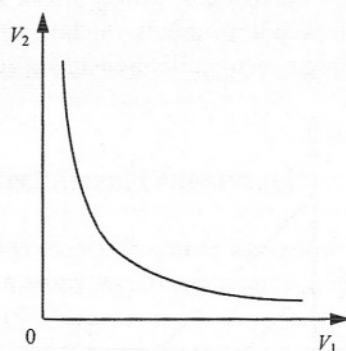
$$|OA_1| = |A_1A_2|, \quad |OB_1| = |B_1B_2|, \quad |OC_1| = |C_1C_2| \quad \text{itd.}$$

Łącząc punkty A_2, B_2, C_2 itd., otrzymujemy nową krzywą jednakowego produktu, która zawiera kombinacje czynników wytwórczych w zdwojonej ilości, zapewniające wytworzenie dwukrotnie większej ilości produktu P .

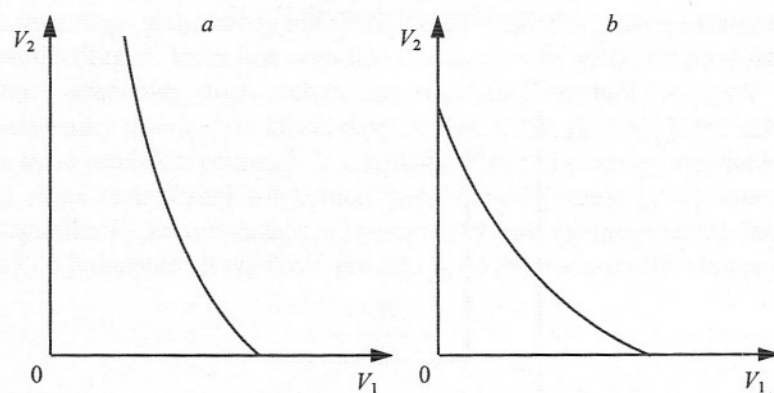
Izokwanty mają tę własność, że są wypukłe względem początku układu współrzędnych.

Kształty krzywej jednakowego produktu, widoczne na rysunku 6.10, przedstawiają obraz tzw. **substytucji niepełnej** (krzywa nie dotyka osi współrzędnych). Oznacza to, że czynnik wytwórczy V_1 nie może być całkowicie zastąpiony przez czynnik wytwórczy V_2 , lub czynnik V_2 przez V_1 .

Im wyższy jest stopień substytucji, tym silniej krzywa będzie uwypuklać się w kierunku początku układu współrzędnych (rys. 6.11).

Rys. 6.11. Izokwanta przy substytucji niepełnej (wysoki stopień substytucji czynników wytwórczych)

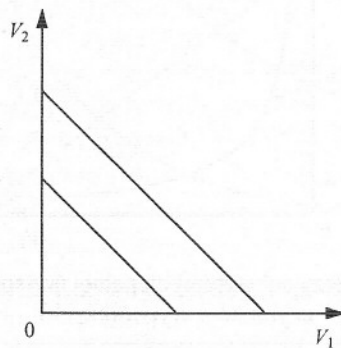
Rys. 6.12. Izokwanta przy substytucji pełnej
a – w stosunku do jednego czynnika produkcji (V_2),
b – w stosunku do obu czynników produkcji (V_1 i V_2)

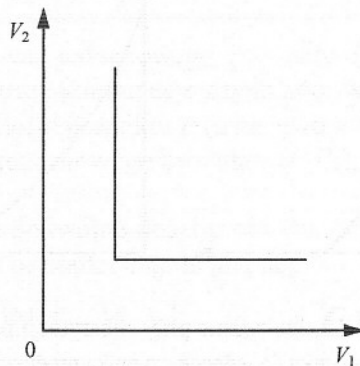
Przy **substytucji pełnej** istnieje całkowita swoboda zastępowalności jednego czynnika drugim (np. produkt P może być wytworzony przy różnych określonych kombinacjach czynników V_1 i V_2 , ale i przez sam czynnik V_1 , który w odpowiedniej ilości całkowicie może zastąpić czynnik V_2 , lub odwrotnie).

Jeżeli więc stopa substytucji jest zmienna, ale istnieje możliwość pełnej substytucji w stosunku do jednego lub obu czynników wytwórczych, to krzywa jednakowego produktu uwypukla się w stosunku do początku układu współrzędnych i będzie dotykać jednej lub obu osi współrzędnych (rys. 6.12a i b).

Może również wystąpić sytuacja, w której **stopa substytucji będzie stała**. Jest ona rezultatem stałych współczynników technicznych. Krzywe jednakowego produktu przy stałej stopie substytucji przedstawia rysunek 6.13.

Rys. 6.13. Izokwanta przy stałej stopie substytucji czynników wytwórczych V_1 i V_2

Rys. 6.14. Izokwanta idealnej komplementarności

Skr
rym dla
ków ty
ślamy w
wego p
i ma ksz
Zap
oczywi

1. Co pr
2. Omó

6.6.2. F

Mia
produkt
nomii p

Kr
dzący
powan

Kra
nego cz
Inac
 V_1 i V_2
do zera,
krańcow
kładów
czynnika

Na v
stycznej
utworzo

³¹ Joh
nomicznej

Skrajnym przypadkiem substytucyjności będzie taki proces produkcji, w którym dla osiągnięcia efektu produkcyjnego można użyć kombinacji dwu czynników tylko w jednym, ściśle określonym stosunku ilościowym. Czynniki te określamy wówczas nie jako substytucyjne, lecz komplementarne. Krzywa jednakowego produktu zwie się w tym wypadku **krzywą idealnej komplementarności** i ma kształt ramion kąta prostego (rys. 6.14).

Zaprezentowany system krzywych jednakowego produktu nie wyczerpuje oczywiście analizy wyboru metod wytwarzania w przedsiębiorstwie.

1. Co przedstawia izokwanta?
2. Omów różne przypadki substytucji czynników wytwórczych.

6.6.2. Krańcowa stopa technicznej substytucji

Miarą służącą do uchwycenia i zbadania kształtów krzywych jednakowego produktu jest tzw. krańcowa stopa technicznej substytucji, wprowadzona do ekonomii przez J.R. Hicksa³¹ (1937 r.).

Krańcowa stopa technicznej substytucji jest to stosunek zachodzący między ilością danego czynnika wytwórczego a jednostką zastępowanego przezeń czynnika wytwórczego.

Krańcowa stopa technicznej substytucji jest miarą takiej zastępowalności jednego czynnika drugim, która jest neutralna w stosunku do wielkości produktu P .

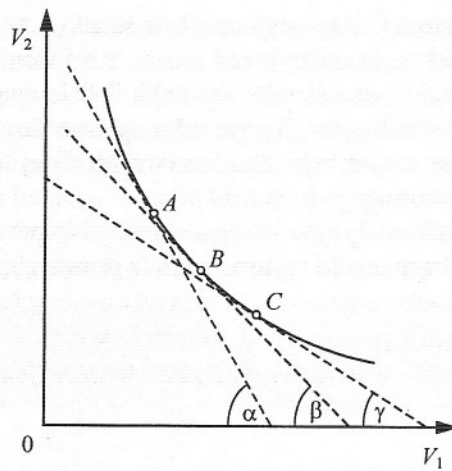
Inaczej – krańcową stopą technicznej substytucji czynników wytwórczych V_1 i V_2 nazywamy granicę, do której dąży stosunek ΔV_2 do ΔV_1 , jeżeli ΔV_1 dąży do zera, a ilość produktu pozostaje bez zmiany. Prościej możemy powiedzieć, że krańcowa stopa technicznej substytucji jest to zmniejszenie (zwiększenie) nakładów czynnika V_2 , równoważące wpływ zwiększenia (zmniejszenia) nakładów czynnika V_1 o jednostkę na wielkość produkcji, co można wyrazić następująco:

$$-\frac{\Delta V_2}{\Delta V_1}$$

Na wykresie krańcową stopę technicznej substytucji wyznacza nachylenie stycznej do krzywej jednakowego produktu w odpowiednim punkcie, czyli tg kąta utworzonego przez styczną do krzywej izokwanty i oś odciętych (rys. 6.15).

³¹ John Richard Hicks (1904–1989), ekonomista angielski, teoretyk ogólnej równowagi ekonomicznej, zwolennik szerokiego stosowania matematyki w analizie ekonomicznej.

Rys. 6.15. Krańcowa stopa technicznej substytucji

Z kształtu krzywych jednakowego produktu wynika, że krańcowa stopa technicznej substytucji wykazuje tendencję malejącą (tg kąta maleje):

$$\alpha > \beta > \gamma$$

Krańcowa stopa technicznej substytucji maleje w miarę posuwania się wzdłuż krzywej jednakowego produktu w kierunku dodatnim osi odciętych, co oznacza, że coraz to mniejsze ilości czynnika V_2 (tzn. czynnika wytwórczego, którego ilość ulega zmniejszeniu) mogą być zrekompensowane przez kolejne jednostki czynnika V_1 (którego ilość ulega zwiększeniu). Na tym polega treść twierdzenia o malejącej krańcowej stopie technicznej substytucji, uzasadniającego określony kształt krzywych jednakowego produktu.

Wielkość krańcowej stopy technicznej substytucji w danym punkcie na krzywej jednakowego produktu zależy od produktywności krańcowej wchodzących w grę czynników wytwórczych V_1 i V_2 , mianowicie:

$$-\Delta V_2 \cdot \frac{\Delta P}{\Delta V_2} = \Delta V_1 \cdot \frac{\Delta P}{\Delta V_1}$$

$$\frac{\Delta V_2}{\Delta V_1} = -\frac{\Delta P}{\Delta V_1} : \frac{\Delta P}{\Delta V_2}$$

Co rozumiesz przez krańcową stopę technicznej substytucji czynników wytwórczych?

6.6.3. Determinanty wyboru najkorzystniejszej metody produkcji.

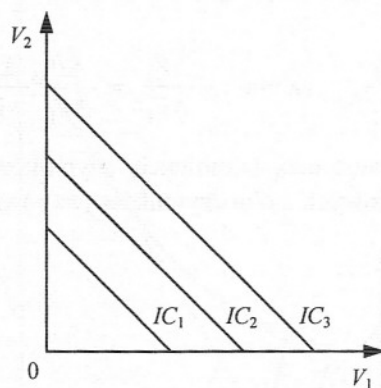
Izokoszty

W przeprowadzonej dotychczas analizie zostały uwzględnione tylko techniczne warunki produkcji (o charakterze substytucji decydowały tylko warunki technologiczne, określone przez współczynniki techniczne), przy pominięciu warunków rynkowych, to jest cen czynników wytwórczych.

Jest przecież oczywiste, że możliwości substytucji technologicznej są determinowane przez czynniki rynkowe. Dla przedsiębiorcy nie może być obojętna cena (koszt) zastosowanych czynników produkcji.

Gdy znane są konkretne ceny czynników wytwórczych, można wykreślić linie jednakowego kosztu, czyli izokoszty. **Izokoszta** to krzywa jednakowego kosztu.

Izokoszta przedstawia zbiór wszystkich kombinacji nakładów dwóch czynników produkcji, których koszt całkowity jest taki sam.	!
---	---

Rys. 6.16. Linie jednakowego kosztu

O przebiegu izokoszt decydują **możliwości finansowe** przedsiębiorstw oraz **ceny** rozpatrywanych czynników wytwórczych.

Wzrost zasobów środków finansowych w dyspozycji firmy przesuwają izokoszty równoległe dalej od początku układu współrzędnych. Pozwala to na wykreślenie całej rodziny izokoszt: $IC_1, IC_2, \dots, IC_n$ (por. rys. 6.16). Z kolei zmiana stosunku cen między czynnikami wytwórczymi powoduje zmianę nachylenia izokoszty. Występuje tu zatem pełna analogia do linii budżetowej konsumenta.

Każdy punkt izokoszty oznacza różną kombinację ilościową czynników wytwórczych V_1 i V_2 , ale ten sam całkowity koszt dla przedsiębiorstwa.

Równanie izokoszty:

$$KC = c_{V_1} \cdot V_1 + c_{V_2} \cdot V_2$$

gdzie:

KC – koszt całkowity,

V_1 i V_2 – czynniki wytwórcze w ilościach wynikających z danej ich kombinacji,

c_{V_1} i c_{V_2} – ceny danych czynników wytwórczych.

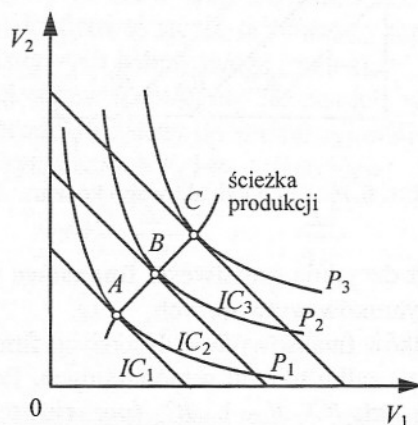
Nałożenie izokoszty na mapę izokwant umożliwia znalezienie najtańszej kombinacji nakładów, koniecznych do otrzymania danej wielkości produktu. Kombinację tę wyznacza **punkt styczności** izokwenty produkcji z najniższą położoną linią jednakowego kosztu (rys. 6.17).

W punkcie styczności obie krzywe mają to samo nachylenie. W punkcie tym krańcowa stopa technicznej substytucji jest równa stosunkowi cen czynników wytwórczych:

$$-\frac{\Delta V_2}{\Delta V_1} = \frac{\text{cena } V_1}{\text{cena } V_2}, \quad \text{zatem} \quad -\frac{\Delta V_2}{\Delta V_1} = \frac{\Delta P}{\Delta V_1} : \frac{\Delta P}{\Delta V_2} = \frac{\text{cena } V_1}{\text{cena } V_2}$$

Producent wybierze więc taką kombinację czynników produkcji, dla której stosunek produktów krańcowych z obu czynników jest równy stosunkowi ich cen.

Rys. 6.17. Kombinacja najniższych kosztów i zwiększenie produkcji firmy

P_1, P_2, P_3 – izokwenty, IC_1, IC_2, IC_3 – izokoszty,
 A, B, C – kombinacja najniższych kosztów

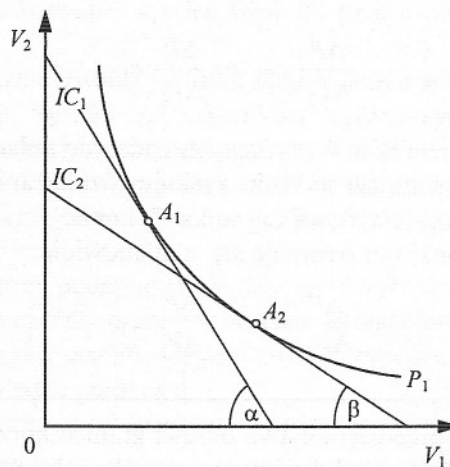
Met
w ramat
nych cen
dla wytw
wiadają
szych m
koszty c
punktem
stawieni
Gdy
działają
punkt C
dokonać
cząca pu
Jeże
że zmia
inne nac

Przy
technika
technika
oczywiś

Metoda A (rys 6.17) jest najtańszą kombinacją czynników V_1 i V_2 , gdyż w ramach zasobów środków finansowych, którymi dysponuje firma, i przy danych cenach czynników wytwórczych określa najkorzystniejsze ich zestawienie dla wytworzenia produktu P_1 . Każdy inny punkt położony na izokwancie odpowiadającej poziomowi produkcji P_1 wymagałby ponoszenia przez firmę większych nakładów pieniężnych. Punkt A jest zatem punktem minimalizującym koszty całkowite firmy dla poziomu produkcji P_1 . Podobnie punkt B , będący punktem styczności linii izokosztu IC_2 z izokwantą P_2 , wyznaczy optymalne zestawienie nakładów dla wytworzenia produkcji P_2 , większej od P_1 .

Gdyby natomiast firma zamierzała rozwinąć produkcję do poziomu P_3 – to działając racjonalnie powinna wybrać metodę produkcji wyznaczoną przez punkt C . W ten sposób dla każdego pożądanego poziomu produkcji firma może dokonać optymalnego zestawienia nakładów, dającego najniższy koszt. Linia łącząca punkty A, B, C wyznaczać będzie **długookresową ścieżkę rozwoju firmy**.

Jeżeli ceny relatywne czynników produkcji zmieniają się, to spowoduje to także zmianę przebiegu linii jednakowego kosztu. Izokoszta IC_1 i IC_2 będzie miała inne nachylenie w stosunku do izokwenty P_1 ($\alpha > \beta$) – por. rys. 6.18.

Rys. 6.18. Wpływ zmiany cen czynników wytwórczych na wybór techniki produkcji

Przy założeniu, że czynnik V_2 podrożał, a V_1 potaniał optymalna będzie technika wyznaczona przez punkt styczności A_2 . W porównaniu z techniką A_1 technika A_2 wymaga wykorzystania w większej ilości czynnika V_1 , co jest oczywiście związane z relatywną podwyżką ceny czynnika V_2 .

Reasumując: warunkiem zastosowania najkorzystniejszej metody produkcji, leżącej w punkcie styczności obu krzywych, jest użycie czynników produkcji w takim do siebie stosunku, w którym relacje krańcowych produktów rozpatrywanych czynników wytwórczych byłyby proporcjonalne do ich cen.

Jeżeli zachodzi sytuacja, że:

$$\frac{\Delta P}{\Delta V_2} : c_2 > \frac{\Delta P}{\Delta V_1} : c_1$$

to dla przedsiębiorcy korzystniej będzie zmienić czynnik V_1 na czynnik V_2 . Jednakże w tym wypadku popyt na czynnik V_1 będzie spadał, a w konsekwencji będzie obniżała się jego cena, przez co poprawi się stosunek między krańcową produktywnością czynnika V_1 a jego ceną. Z kolei będzie rósł popyt na czynnik V_2 , a w konsekwencji i jego cena, przez co pogorszy się stosunek między krańcową produktywnością czynnika V_2 a jego ceną.

Ale dopóki:

$$\frac{\Delta P}{\Delta V_2} : c_2 > \frac{\Delta P}{\Delta V_1} : c_1$$

zmiana kombinacji czynników wytwórczych nadal się opłaca przedsiębiorstwu, które na każdym przesunięciu nakładu zyskuje różnicę między ciągle jeszcze większą produktywnością krańcową czynnika V_2 i mniejszą – czynnika V_1 , aż do momentu, gdy te stosunki nie zrównają się, a mianowicie:

$$\frac{\Delta P}{\Delta V_2} : c_2 = \frac{\Delta P}{\Delta V_1} : c_1$$

Wniosek: każde przedsiębiorstwo określi granice korzystania z poszczególnych czynników produkcji w ten sposób, żeby produktywności krańcowe były proporcjonalne do ich cen.

1. Co to są izokoszty?
2. Jakie warunki powinny być spełnione w celu zapewnienia wyboru najkorzystniejszej metody produkcji?

W k
ciedlają
Czynnik
w odróż
kie i zm

W z
tego sam
powierze
i będzie
rować z
padku p
rozwinie
stosowa
rych pod
będą mn
chłonne.

Przed
nizmu sa
indywidu
czynnikó
oszczęd

Rea
rzania,
korzyśc
pod uw

Uzasadni
produkcj

6.6.4. Znaczenie zasady substytucji czynników produkcji dla gospodarki

W każdej gospodarce wzajemne relacje czynników wytwórczych odzwierciedlają ich względną rzadkość (w odniesieniu do popytu tych czynników). Czynniki wytwórcze występujące w obfitości i łatwo dostępne mają ceny niskie, w odróżnieniu od czynników rzadkich (o małej podaży), których ceny są wysokie i zmuszają do oszczędnego nimi gospodarowania.

W zależności więc od dostępności czynników produkcji, metody produkcji tego samego dobra są różne w różnych krajach. Na przykład w kraju o małej powierzchni i dużej liczbie ludności popyt na ziemię będzie relatywnie wysoki i będzie ona droga. Firmy produkujące dobra rolnicze będą oszczędnie gospodarować ziemią, zużywając dużą ilość pracy na jednostkę ziemi. W takim przypadku produkcja będzie pracochłonna i ziemiooszczędna. W krajach wysoko rozwiniętych, gdzie praca jest wysoko kwalifikowana i bardzo droga, będzie się stosować metody produkcji oszczędzając pracę. W krajach zacofanych, w których podaż rąk do pracy jest duża, a kapitał rzadkim dobrem, metody produkcji będą mniej zmechanizowane, a więc bardziej pracochłonne i mniej kapitałochłonne.

Przedstawione rozumowanie jest określane mianem systemu cen jako mechanizmu samoregulacji. System cen czynników wytwórczych kieruje działaniami indywidualnych przedsiębiorstw, dążących do jak największych zysków. Ceny czynników wytwórczych są wyznaczone przez konkurencyjne rynki i zmuszają do oszczędnego gospodarowania rzadkimi czynnikami produkcji w całej gospodarce.

Reasumując: przy podejmowaniu decyzji o wyborze metod wytwarzania, każde społeczeństwo zainteresowane osiągnięciem największych korzyści z posiadanych zasobów czynników wytwórczych powinno brać pod uwagę ich względną rzadkość.

Uzasadnij korzyści wynikające dla gospodarki z substytucji czynników produkcji.